

---

церков і сакральних споруд, ніж райони міста з переважаючою садибною забудовою (Кутківці, Пронятин, Микулинецьке передмістя).

Охарактеризовано історико-географічні особливості розвитку релігійної сфери міста Тернопіль, починаючи від його заснування. Кількість церков і молитовних домів різко збільшилася після проголошення Незалежності України та прийняття Закону про свободу совісті. На сьогодні у місті функціонує близько 70 релігійних громад і храмів, переважно греко-католицьких і православних. Загалом церкви рівномірно розташовані по міській території, однак їх найбільша їх кількість зафіксована у житлових місцях з багатоповерховою забудовою.

#### Література:

1. Бойцун Л. Тернопіль у плінні літ. Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль: Джура, 2003. 392 с.
2. Глубіш О. Симфонія Катедрального собору: минуле і сучасність. Терню: Джура, 1999. 115 с.
3. Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 296 с.
4. Єпур В. У якому мікрорайоні Тернополя найбільше церков — інтерактивна карта. 20 хвилин. URL: <https://te.20minut.ua/Podii/u-yakomu-mikrorayoni-ternopolya-naybilshe-tserkov-divitsya-interaktivn-11907628.html> (дата звернення 30.12.2024).

Ivan RUDAKEVYCH. GEOGRAPHY OF THE RELIGIOUS SPHERE OF THE CITY TERNOPIIL

*The geospatial features of the development of the religious sphere of the city of Ternopil are considered. The historical and geographical features of the formation of the main sacred objects of the city are analyzed. The modern trends of the territorial organization of religious buildings and communities in the city are characterized. The location of sacred buildings in residential areas of the city of Ternopil is analyzed.*

**Key words:** cathedral, city, church, religious sphere, Ternopil.

УДК 94(477.43):911.3

## СИВОРОГІВСЬКИЙ ПОШТОВИЙ ШЛЯХ

Оксана КОШКА<sup>1</sup>, Василь ФАЙФУРА<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка

<sup>2</sup>Західноукраїнський національний університет

У статті висвітлюється історія Сиворогівського поштового шляху, створеного графом Ігнацієм Мархоцьким. Описується соціально-економічний контекст створення шляху, його роль у розвитку регіону та зв'язок із історичними подіями. Автори акцентують увагу на впливі реформаторської діяльності Мархоцького на сільську громаду та звільненні селян від кріпацтва. Особливу увагу приділено адміністративним і господарським інноваціям графа, що мали довготривалий вплив на розвиток території.

**Ключові слова:** Сивороги, поштовий шлях, Ігнацій Мархоцький, Миньковецька держава, історія Поділля.

Найдавнішим відомим нам документом, у якому зафіксовано існування населеного пункту Сивороги (Seworohi), є поборовий реєстр 1563-1564 років, куди включено 125 приватних сіл Подільського воєводства [10]. Сивороги на той час були досить великим поселенням, там обробляли 5 плугів землі. В другій половині XVII ст. Дунаєвеччина зазнала нищівного плондрування польськими, татарськими і козацькими військами. Багато населених пунктів, в тому числі Сивороги, стояло пустою

Відродження Сиворіг відбулося наприкінці XVIII ст., коли вони стали власністю Мархоцьких. Мархоцькі походять з Краківського воєводства, з давньої шляхетської родини Сціборів (Ścibor) герба Остоя (Ostoja). На Поділлі вони з'явилися тоді, коли Войцех Мархоцький придбав у Стажинських Миньковецький ключ. Родинним гніздом Войцеха став маєток у Великій Побійні – найбільшому селі

---

на тодішній Миньковеччині. Другий масток він побудував на Бельмонті – високому передмісті Миньковець.

У бездітного Войцеха був брат Міхал, заможний землевласник у містечку Тарноруда Кам'янецького повіту. В сім'ї Міхала народився син – той самий Єжі Ігнацій Мархоцький, який згодом назавжди увійде в історію Подільського краю як реформатор і дивак. Міхал і його дружина рано померли. Від 1764 року четверо їх дітей (Ігнацій з сестрами Юстиною, Юліанною і Людвікою) опинилися під опікою стрія Войцеха.

Між стрієм і племінником стосунки не склалися. Щоб не поглиблювати ворожнечі, Ігнацій з сім'єю поселився в миньковецькому мастку на Бельмонті, а старий Войцех господарював у Великій Побійні.

Передчуваючи близький кінець, хворий Войцех все таки змушений був скласти заповіт на ім'я племінника. Енергійний Ігнацій швидко владнав майнові справи з іншими спадкоємцями, розрахувався з боргами і став повноправним власником Миньковецького ключа.

З заходу його територія примикала до ставу – традиційного елементу панського комплексу. Сільська вулиця, якою сиворогівські учні у другій половині минулого століття ходили до великопобіянської десятирічки, свого часу служила греблею. Тоді уже самого ставу не існувало – залишилася тільки поросла травою долина.

Наприкінці 1790 року молода сім'я з двома маленькими дітьми і батьками дружини перебралася з Миньківець до Великої Побійни. Масток Мархоцьких стояв на невеликому підвищенні при в'їзді до Великої Побійни з боку Сиворіг, де тепер знаходиться школа (рис. 1).



Рис. 1. Великопобіянська середня школа на території колишнього мастку Мархоцьких

Нижче шкільного подвір'я зберігся ще один свідок давнини – затишна алея, висаджена берестами. Колись вона відділяла панські будівлі від ставу і слугувала для прогулянок. У 1950-60-х роках берести повсихали. Тоді всюди відзначалася масова загибель цих могутніх дерев.

Мархоцький облаштував собі чотири резиденції відповідно до пір року: осінню – у Великій Побійні, зимову – у передмісті Миньківець (Бельмонт), весняну – в Отрокові і літню – у Притулі (рис. 2).

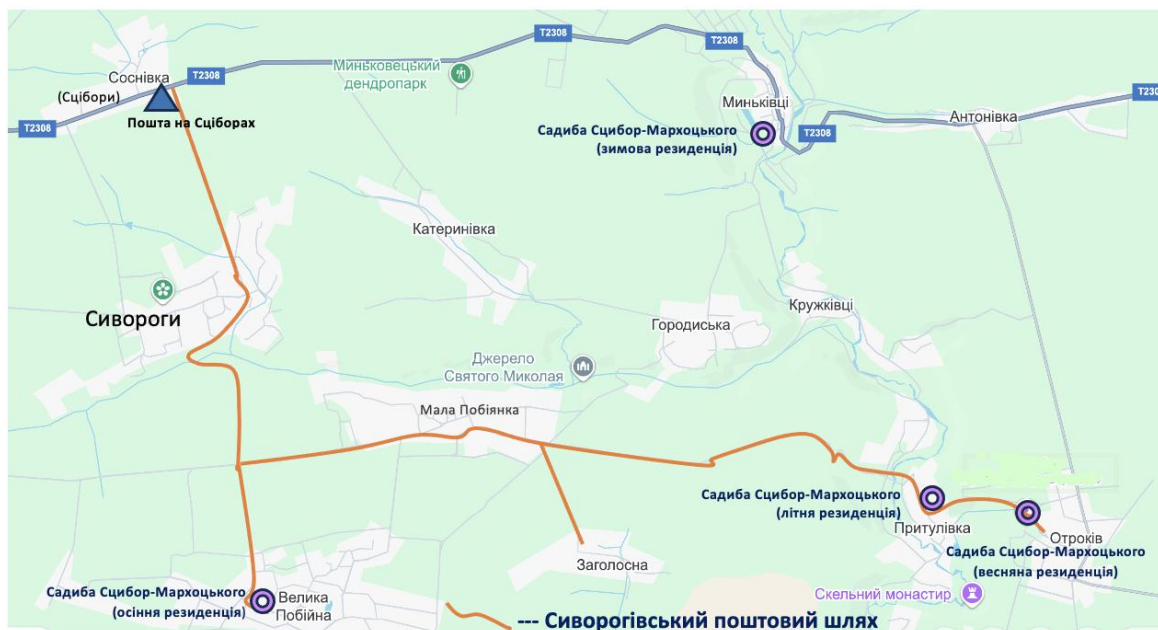


Рис. 2. Резиденції та поштовий шлях Ігнація Мархоцького

Коли Ігнацій Мархоцький став законним власником родинного спадку, він без зволікань розпочав низку соціальних і господарських нововведень. Реформаторська діяльність Ігнація Мархоцького припала на період серйозних політичних змін у Східній Європі.

У квітні 1793 року відбувся другий поділ Польщі. Поділля і Волинь були возз'єднані з Лівобережною Україною і відійшли до Російської держави. Мархоцький відреагував на ці події дуже своєрідно – він проголосив територію своїх володінь незалежною «Миньковецькою державою» і встановив на всіх в'їздах до неї межові стовпи з попереджувальними написами. Пункти в'їзду до «Миньковецької держави» охороняла озброєна прикордонна сторожа, без дозволу якої ніхто не міг потрапити на територію володінь Мархоцького.

Сучасник Ігнація Мархоцького Ф. Ковальський у своїх спогадах [16] стверджує, що стовпи навколо поміщицького маєтку мали напис «Кордон держави нейтральної Миньковецької з державою Російською» і з'явилися вони під час війни 1812 року. Аналогічний текст подає інший сучасник графа А. Пшездзєцький [11].

До нашого часу межові стовпи не дійшли – за даними В. Гарби [4] їх знесли ще за життя графа, тому ніхто із сучасних краєзнавців їх не бачив. Існує кілька варіантів межових написів – дещо відмінних за формою, але тотожних за змістом [1, 2, 8].

Уламок стовпа, який розмежовував маєтки графів Мархоцького і Стадницького, було виявлено у кар'єрі біля Сиворіг [9], звідки його забрав для збереження на своє подвір'я житель Миньківців, уродженець Сиворіг, краєзнавець, дослідник історії Миньковеччини Григорій Данилович Гавінчук.

Два головні аспекти діяльності Мархоцького значною мірою визначили майбутнє Миньковеччини, в тому числі й Сиворіг. Перше – це ліквідація панщини, тобто звільнення селян від кріпосної залежності. Друге – дарування їм особистої свободи.

Сталося це 1 січня 1795 року, коли на багатолюдному зібранні представників підлеглих Мархоцькому населених пунктів було схвалено і підписано основоположний законодавчий акт – своєрідну Конституцію Миньковецької держави.

Виходить, що селяни Миньковецької держави, в тому числі й Сиворіг, позбулися кріпосного гніту і здобули статус вільних громадян значно раніше, ніж селяни царської Росії, тобто задовго до того, як Олександр II ліквідував кріпосне право на всій території Російської імперії.

В історії Сиворіг Ігнацій Мархоцький з родиною залишив сліди не тільки соціальної, але й місцевої адміністративної і господарської діяльності [12]. В. Сутковецький, розповідаючи про реформаторські заходи графа Мархоцького [14], пише: «... між Миньківцями та Іванківцями на так званому сиворогівському перехресті при тому ж таки старому Ушицькому шляху у невеликому сосновому гаюку ще за часів Войцеха Мархоцького був невеликий будиночок лісника. Якби не Ігнацій,

здається, тут нічого не змінилося б після смерті Войцеха. Однак спадкоємець і тут знайшов для себе ще одне джерело чималого зиску».

Коли землі Войцеха стали власністю Ігнація, той перетворив успадкований від стрия будиночок лісника на власну пошту, а згодом поряд з поштовою будівлею заснував невелике поселення під назвою Сцібори. Біля нього Мархоцький також звелів встановити прикордонний стовп з уже згаданим написом і сторожею. Цим завбачливим актом він вирішив запобігти можливим зазіханням сусідів, насамперед графа Стадницького, на облюбований ним клаптик землі.

З того часу усю графську кореспонденцію, призначену для Великої Побійни, Малої Побійки і Притулії, спочатку доставляли із Сцібор у Сивороги, а вже далі за призначенням. Тому й пошта дістала назву Сиворогівської.

Мархоцький передбачливо врахував той факт, що через підвладну йому територію здавна проходив поштовий тракт (рис. 3), який починався в Бельцях і тягся через Миньківці, Дунаївці і Шатаву до Кам'янця-Подільського. За експлуатацію належної йому ділянки дороги і надання поштових послуг Ігнацій встановив грошову плату.

Село Сцібори перейменоване зараз на Соснівку, але старші люди ще донедавна казали: «піти на пошту», «живе на пошті». В. Сутковецький уточнює, що розповідь про заснування Сцібор і початок функціонування Сиворогівської пошти почерпнута ним з уст жителя Соснівки Мільченка, хоча існує й писане джерело – церковний літопис священника Є. Сінькевича [15].



Рис. 3. Поштові станції Ушицького тракту: Літнівці, Сцібори, Дунаївці, Кам'янець-Подільський. Карта початку XIX ст.

Шлях Сиворогівської пошти часів Мархоцького легко відтворити. Починався він від згаданого вище Ушицького тракту, від щойно заснованих Сцібор, спускався вниз повз урочища на північному сході від Сивориг – мінав Карачинову і далі продовжувався між Лисою горою і Юськовим рівком. Дорогу з обидвох боків обсадили деревами (рис. 4).



**Рис. 4. Дорога від Соснівки (Сцібор) до Сиворіг (Чорного Кута). Зліва – засаджений деревом Юськів рівок, справа від берез – Лиса гора. За нею – поворот направо в Карачинову. На горизонті справа від берез видно верхівки дерев на Соснівці (Сціборах).**

Зі Сцібор пошту везли до Сиворіг аж до роздоріжжя, де починалися два спуски: один у Вивуз, другий – до каплички. У 1950-х роках тут ще можна було бачити давню фігуру (кам'яний хрест), яка незаперечно свідчила, що саме на цьому місці колись кінчалось село. Чорного Кута (частина села між Вивузом і згаданих вище урочищ) тоді ще не існувало. Від фігури поштарі спускалися до каплички, далі понад струмком їхали до впадіння його в річку Білу, огинаючи західну збіч.

Добиралися до того місця, де ярова дорога з Ластенії перетинала річку Білу і косо піднімалася збічно на побіянський бік. А далі – до перетину з дорогою, що веде з Іванківцець. Звідси прямо – на Велику Побійну, розташовану за кілька кілометрів на південь від Сиворіг, наліво – на Малу Побійнку, Притулію, Загლოსну (Заголосну) (іл. 2).

Сиворогівський шлях значно спростив і прискорив доставку пошти до притулівської резиденції Мархоцького. Раніше її треба було везти кружною дорогою через Миньківці. Під час зимових заносів і весняних повеней відстань від Миньківцець до Притулії, яка пролягала глибоким ярмом, подолати було не просто.

Можна сміливо твердити, що прокласти сиворогівський шлях спонукали Мархоцького не тільки поштові інтереси. Він ніколи не ладив зі своїми сусідами по маєтку, мав схильність складати на них і губернських чиновників дошкульні епіграми [6]. Крім того, як твердить протоієрей Юліан Лотоцький [3], «... де б не заходив у службові місця, пасквілів усіх своїми віршами». З графом Стадницьким, власником Іванківцець конфліктував кілька десятиліть. Зі свого боку обдарований літературним хистом Стадницький неодноразово висміював у віршованій формі чудернацькі витівки амбітного Мархоцького і навіть стверджував, що Сцібор-Мархоцькі взагалі не дворяни [5, 7]. Але щоб потрапити з Ушицького шляху у Велику Побійну чи Малу Побійнку, Ігнацій все одно доводилося проїжджати через Іванківці – вотчину Стадницького, незважаючи на презирливе і вороже ставлення господаря. Після прокладки сиворогівської дороги така потреба відпала. Села Миньковецького ключа тепер були об'єднані внутрішнім транспортним сполученням в межах землеволодіння Мархоцького.

Сиворогівський шлях справно функціонував ще у післявоєнні часи. Особливо прислужився він тим, хто відвідував ярмарок у Великому Жванчику або возив молоти зерно до притулівського млина. Протягом 1950-1980-х років сиворогівські діти добиралися ним у Велику Побійну, де навчалися в старших класах середньої школи.

З часом шлях втратив своє значення і зараз не використовується. З одного боку відпала необхідність їздити на ярмарок у Жванчик, а з іншого – різко скоротився обсяг кінного транспорту, якими піднімалися від річки Білої по крутій збочі на побіянський бік.

З роками ця частина шляху, ніким не доглянута, небезпечно осунулася і стала непридатною для користування. А ділянку його на побіянському полі взагалі переорали. Тепер, щоб потрапити транспортом з Сиворіг у Велику Побійну чи Малу Побійнку, треба зробити великий гак – спочатку дістатися Нижчою дорогою на Зади (урочище на південний захід від села), а звідти повернути попід Довжок на схід.

Від поштового шляху Мархоцького уціліли дві ділянки. Перша – між Соснівкою (Сціборами) і Сиворогами (Чорним Кутом) (рис. 4), друга – від дороги Іванківці – Мала Побійнка до Великої Побійни. Побіянською дорогою ходить місцевий автобус. Сиворогівською ділянкою дороги користуються дуже мало. Дерев, що росли обабіч неї, не вистояли перед натиском негоди. Повністю загинули осики, висаджені перед Другою світовою війною. Про насадження 1950-х років нагадує всього кілька берез.

### Література:

1. Баженов Л. Життя і діяльність графа Ігнація Мархоцького в українській і польській художній літературі та історіографії XIX – початку XX ст. *Україна – Європа – Світ*: Збірник наукових праць. С. 241-247.

2. Бурачек В. Миньковецька держава. Рух. 2001. № 31.

3. Вспомини кам'янецького протоієрея Іуліана Даниловича Лотоцького. Передіова Н. Яворовського. *Праці Подільського церковного історико-археологічного товариства*. Вип. 11. Кам'янець-Подільський. 1911. С. 264-381.

4. Гарба В. Крулевство Миньковецьке. *Дунаєвський вісник*. 2011. № 68-69.

5. Грищук Б. Граф Мархоцький і Миньковецька держава. Хмельницький: Поділля, 1992. 27 с.

6. Грищук Б. Поділля – колиско і доле. Львів: Каменяр, 1988. – 294 с.

7. Евтихийев В. Миньковецкое государство. Новое слово. 1913 № 3. С. 34-42.

8. Завальнюк К. В., Стецюк Т.В., Стрельбіцька Н.І. Феномен «Миньковецької держави». *Миньківці на Ушиці: Краєзнавчий збірник до 600-річчя села. Кам'янець-Подільський*. 2007. С. 11-19.

9. Захар'єва З. Важливий текст із колишнього музею с. Тимків. *Наукові записки Центру Мархоцькознавства*. Т. 3. Упорядник В. А. Захар'єв. Хмельницький: Видавець ПП Заколотний, 2011. С. 179-180.

10. Михайловський В.М. *Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр.* *Український історичний журнал*. 2012. № 6. С. 130-144.

11. Пшездзєцький А. Ушицькі яри. Переклад Н. Черкаської. *Наукові записки Центру Мархоцькознавства*. Т. 4. Упорядник В.А. Захар'єв. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2013. С. 23-28.

12. Солоцька О. А. Роль Мархоцьких в історії Сиворіг. *Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Збірник науково-краєзнавчих праць*. Вип. 2. Київ-Дунаївці-Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 99-100.

13. Степанков В. Дунаєвщина в роки української національної революції (1648-1676). *Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля: Тези доповідей республіканської наукової конференції*. Дунаївці, 1993. С. 41-44.

14. Сутковецький В. Віск і криця: Історична повість. Хмельницький: Облполіграфвидав, 1990. 63 с.

15. Церковний літопис Різдвєнсько-Богородичної церкви села Сиворіг Ушицького повіту Подільської губернії: Рукопис. Укладач Є. Сінкевич. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. *Фонди рідкісних видань*.

16. Wspomnienia. Pamiętnik. T. II. F. Kowalski. Kijow: Nakladem Leona Idzikowskiego. 278 s.

### Summary:

Oksana KOSHKА, Vasyl FAIFURA. SYVOROHY POSTAL ROUTE.

*The article highlights the history of the Syvorohy postal route established by Count Ignacy Marchocki. It describes the socio-economic context of its creation, its role in the region's development, and its connection to historical events. The authors emphasize Marchocki's legacy, particularly his reforms that freed serfs from bondage and improved the lives of the rural community. Special focus is placed on the administrative and economic innovations that left a lasting impact on the area.*

**Key words:** Syvorohy, postal route, Ignacy Marchocki, Min'kovets State, history of Podillia.